

Dr JASMINA MILANOVIĆ, naučni saradnik
Institut za savremenu istoriju
Beograd, Trg Nikole Pašića 11

UDK 061.235-055.2(497.11)"19"
616-083-055.2:929 Иванић Д.
061.235:929 Грујић М.

MABEL GRUJIĆ I DELFA IVANIĆ DOBROČINITELJKE SRPSKOG NARODA¹

APSTRAKT: Članak se bavi ulogom Srpkinje Delfe Ivanić i Amerikanke Mabel Grujić, koje su samopregornim i nadljudskim naporima obezbedile ogromnu finansijsku i materijalnu pomoć srpskom narodu tokom Balkanskih ratova i Prvog svetskog rata. Mabel Grujić je nesebično se žrtvujući, propagirajući herojstvo jednog malog naroda i govoreći o ogromnim žrtvama koje je imao, prikupila novac, odeću, obuću i sav potreban materijal koji je slala u nekoliko navrata u Srbiju. Delfa Ivanić je radila na otvaranju bolnice Kola srpskih sestara u kojoj je i sama bila bolničarka. Posle rata radile su na otvaranju nekoliko domova za decu bez roditelja u Čačku, Seocu, kao i na otvaranju Doma za invalide u Beogradu.

Ključne reči: Delfa Ivanić, Mabel Grujić, Kolo srpskih sestara, Balkanski ratovi, Prvi svetski rat

Delfa Ivanić i Kolo srpskih sestara

Život Delfe Ivanić i Mabel Grujić ima nekoliko dodirnih tačaka. Obe su rođene 1881. godine, bile su obrazovane i obe su se udale za diplomate, Delfa se 1901. udala za Ivana Ivanića, srpskog vicekonzula u Skoplju, a Mabel se 1902. udala za Slavka Grujića, srpskog diplomatu u Atini. Životni put ih je vodio iz jednog mesta u drugo, a srce i društveni angažman ka humanim delima i stalnoj pomoći drugima. Mada nijedna nije imala svog poroda, čitavog života su pomagale deci iz svojih familija ali i deci koja su ostala bez roditelja. Delfa Ivanić je rođena u Podgorici 6. marta 1881. godine. Potiče iz ugledne porodice, otac Ivan Musić (1848–1888) bio je vojvoda,

¹ Rad je deo projekta *Konflikti i krize: saradnja i razvoj u Srbiji i regionu u 19. i 20. veku* (47030), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

jedan od najistaknutijih vođa ustanka u Hercegovini. Kao proslavljeni ustanik oženio je Cviju Vukasović iz čuvene hercegovačke porodice iz Stoca. Posle ugušenog ustanka Ivan Musić je sa suprugom živeo na Cetinju i u Podgorici gde im se rodila prva ćerka Delfa. Već krajem 1881, međutim, pritisnut intrigama i nerazumevanjem od strane knjaza Nikole, Musić je napustio Podgoricu i preselio se u Srbiju. Uskoro se razbolela Delfina majka Cvija, verovatno od tuberkuloze, pa je 1886. godine preminula. Za kratko vreme koje je proveo u Beogradu, Ivan Musić je stekao širok krug prijatelja, ljudi koji su ga poštovali kao hrabrog i moralnog čoveka. Kumovi su na kratko preuzeli brigu o Delfi kada joj je krajem 1888. godine i otac umro. Nekoliko dana kasnije Delfu su usvojili Mihailo Bogičević i njegova žena Katarina, rođena Konstantinović. Mihailo Bogičević je bio poznati patriota i humanista i poticao je iz ugledne porodice Ante Bogičevića, jednog od proslavljenih junaka iz Prvog srpskog ustanka. Delfa je osnovnu školu (1887–1891) i Višu žensku školu (1891–1897) završila u Beogradu, potom je studirala hemiju u Ženevi (1897–1899). Studije, koje je lepo započela iznenada je prekinula zbog poočimove smrti 1899. godine i izabrala je mesto nastavnice u Skoplju gde 1900. stupa na dužnost. Ubrzo je stekla širok krug poznanika i prijatelja, među kojima je bio i Ivan Ivanić,² književnik, srpski vicekonzul u Skoplju i već poznat i priznat nacionalni i kulturni radnik. Uz supruga, diplomatu, Delfa je često menjala mesto boravka, pa je tako živela u Skoplju, Carigradu, Budimpešti, Rijeci, Trstu, Frankfurtu na Majni.

Delfa i Ivan Ivanić bili su svedoci velikih žrtava koje je srpski narod podneo na teritoriji Stare Srbije i Makedonije posle propasti Ilindenskog ustanka. Ubistva, deportacije, stradanje srpskog življa u zbegovima, bile su glavne teme razgovora koje je Delfa vodila sa slikarkom i već uglednom nacionalnom radnicom Nadeždom Petrović. Složile su se da je vreme da i žene u Kraljevini Srbiji nešto urade. *Kolo srpskih sestara* – patriotsko i humanitarno društvo – osnovano je u malom krugu prijatelja u kući porodice Mite Petrović, u leto 1903. godine. Na prvom sastanku bili su prisutni: Nadežda Petrović i njeni roditelji, Mica Mišković, Julka Janjić, Marija Jela-

² Ivan Ivanić (1867–1935). Gimnaziju je učio u Novom Sadu, Vrbasu i Karlovcima, a prava u Budimpešti. Učestvovao je u nacionalnom životu Srba u Ugarskoj, bio gonjen, zatvaran i interniran. Prebegao je u Srbiju ali je proteran u Rumuniju. Posle abdikacije kralja Milana vratio se i stupio u državnu službu. Kao konzularni činovnik službovao je u Budimpešti, Prištini, Solunu, Bitolju, Skoplju, Carigradu, a zatim je bio i šef Presbiroa. Tokom Prvog balkanskog rata bio je sekretar za stranu prepisku u štabu III armije, a u vreme Drugog balkanskog rata činovnik ratnog Presbiroa Vrhovne komande u Skoplju. Postavljen je za načelnika Lješskog sreza, a zatim i Dračkog okruga. Po završetku Prvog svetskog rata postavljen je za državnog komesara u Vršcu. Bio je urednik mnogih listova i sekretar Srpskog novinskog društva. Napisao je: *Makedonija i Makedonci, Iz crkvene istorije Srba u Turskoj u 18. i 19. veku, Bunjevci i Šokci, Na Kosovu* i druga dela.

čić Pavlović, Kosara Cvetković, Jelena Lazarević, Delfa i Ivan Ivanić. Na drugom sastanku im se pridružio i Branislav Nušić. Ime društva su smislili Branislav Nušić i Ivan Ivanić, a zatim su napisali i Pravila, poznatija kao Statut Kola srpskih sestara. U sali kod Kolarca 28. avgusta 1903. održan je do tada najveći ženski miting u kome je učestvovalo preko 3000 žena, a koji je govorom otvorila Nadežda Petrović. Delfa Ivanić je prihvatila mesto sekretara novog udruženja, kao i Nadežda Petrović. Članice društva su odmah pristupile prikupljanju pomoći i već u zimu, krajem 1903. godine, Nadežda Petrović i Milica Dobri, potpredsednica Kola, pošle su u Staru Srbiju i Makedoniju. Obišle su Kozjak planinu i zbegove koji su se tamo sklonili i odnele im pomoć.³

Ko je bila Mabel Grujić?

Porodica Grujić pripadala je vrhu srpskog društva 19. i 20. veka. Jevrem Grujić je bio cenjeni političar, a njegova supruga Jelena jedan od osnivača i potpredsednica Beogradskog ženskog društva. Patriotizam i humanost su preneli i na svoju decu, sina Slavka⁴ i ćerke Mirku⁵ i Stanu. Ovoj porodici se početkom 20. veka pridružila i Mabel Danlop Gordon (Mabel Dunlap Gordon), koja će postati jedna od najvećih dobrotvorki srpskog naroda. Rođena je u Klarksburgu u Zapadnoj Virdžiniji 1881. godine. Otac joj je bio inženjer i visoki činovnik američke železnice. U Americi je završila koledž, zanimajući se posebno za istoriju umetnosti i arheologiju. Kao đak

³ *Vardar, kalendar Kola srpskih sestara*, Beograd 1907; Milojević Šulović Ljiljana, Pavlović Budimir, *Kolo srpskih sestara i Kraljica Marija*, Beograd 2000.

⁴ Slavko Grujić, (1871–1937), pravnik, diplomata. Od 1899. bio je sekretar poslanstva u Atini, ali je 1902. podneo ostavku na državu službu. Od 1904. sekretar u Ministarstvu inostranih poslova, 1905. sekretar poslanstva Kraljevine Srbije u Petrogradu a od 1907. u Londonu gde je ostao kao otpravnik poslova do marta 1914. kada je premešten u Beograd na mesto političkog načelnika Ministarstva inostranih poslova. Poverena mu je bila izrada francuskog teksta odgovora srpske vlade na austrougarski ultimatum 1914. Do okupacije 1915. nalazio se sa Ministarstvom u Nišu a potom je organizovao prevođenje izbeglica sa albanske obale na Krf i u Francusku. Postavljen je za delegata Ministarskog saveta u Ženevi a potom za poslanika u Bernu (1917). Poslanik u Vašingtonu postao je 1918. i na ovoj dužnosti ostao dve godine. Kao poslanik na raspolaganju boravio je u SAD (1920–1922) a kasnije je penzionisan. Na položaju maršala dvora bio je 1934. i 1935. Avgusta 1935. ponovo je postavljen za poslanika u Londonu.

⁵ Mirka Grujić (1869–1940) humanitarna radnica, predsednica Kola srpskih sestara. Tokom Balkanskih ratova bila je bolničarka, a početkom Prvog svetskog rata kao članica Kola organizovala je razne humanitarne akcije. Posle prelaska Albanije u Solunu i Atini radi na prihvatu izbeglica. Iz Haga je 1917. organizovala slanje paketa srpskih zarobljenicima u Nemačkoj i Austro-Ugarskoj. Posle oslobođenja postala je predsednica Kola. Inicirala je otvaranje Invalidskog doma, gradnju Doma Kola. Bila je počasna dama kraljice Marije Karađorđević.

je saradivala u mnogim omladinskim listovima i časopisima i njeni napisi su bili zapaženi. Po završenom školovanju dobila je stipendiju i otputovala u Francusku i Grčku. U Atini je prvo bila student Američke škole klasičnih studija na kojoj je kasnije u više navrata i predavala. Tokom boravka u Atini upoznala je dr Slavka Grujića, obrazovanog i talentovanog srpskog diplomatu. Posle prvog susreta koji je ostavio dubok utisak na Mabel, otputovala je u Carigrad gde je upoznala još jednu veliku prijateljicu srpskog naroda Engleskinju Elodiju, suprugu Čedomilja Mijatovića, srpskog opunomoćenog ministra na sultanovom dvoru. Zahvaljujući ovoj Engleskinji Mabel je upoznala srpsku istoriju i srpske narodne pesme. Po povratku u Ameriku održala je predavanje na univerzitetu u Princetonu pred 4000 studenata o istoriji i budućnosti Srbije. Uskoro je doputovala u Srbiju i 1902. godine se udala za Slavka Grujića. Kako joj je suprug bio diplomata, Mabel je zbog čestih putovanja i boravaka u drugim zemljama napustila mesto predavača klasične arheologije, ali je pomagala suprugu u teškim i delikatnim političkim pitanjima koja su mučila Kraljevinu Srbiju početkom 20. veka. Poseban trenutak u životu Mabel Grujić bila je poseta Kosovu i Metohiji i Staroj Srbiji u aprilu 1913. kada je sa suprugom Slavkom i nekolicinom prijatelja obišla Kumanovo, Skoplje, Prištinu, Gračanicu i Kosovo Polje. Kasnije je o ovoj poseti pisala u članku *Danas je Kosovski dan, velika srpska godišnjica*, koji je objavila u Njujork tajmsu 1918. godine, napisavši „The irresistible call of the legends was in my blood“ (Neodoljivi poziv ovih legendi bio mi je u krvi).⁶

Prva humanitarna akcija koju je preduzela Mabel Grujić bilo je prikupljanje sredstava za podizanje „Doma učenica srednjih škola“ u Krunskoj ulici 1912. godine. Na poziv Darinke Nikolić, nastavnice i Beogradskog ženskog društva čitava porodica Grujić se angažovala da prikupi što više novca. Deo pomoći je bio namenjen i za decu u Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Radi prikupljanja novca bila je organizovana lutrija, a Mabel je, putujući brodom za Ameriku, uspela da čuvenom američkom filantropu Džonu Frotingamu⁷ proda lozove za skoro 40.000 dinara. Tada se i sam Frotingam zainteresovao za sudbinu Srbije i vremenom postao jedan od najvećih dobrotvora srpskog naroda. Kasnije je Frotingam dobio još jedan razlog za

⁶ *Today is Kosovo Day, greet Serbian anniversery*, New York Times, 16. jyn 1918.

⁷ Džon Frotingam (?–1935), jedan od najvećih američkih dobrotvora u Srbiji. Rođen u porodici uglednih bankara na Volstritu. Po završenim studijama u Americi, studirao je muziku u Nemačkoj i Švajcarskoj. Poslednjih dvadeset godina života je gotovo u potpunosti posvetio pomoći srpskim ratnim nevoljnicima, podizanju i obrazovanju srpske ratne siročadi. Pored mnogih humanitarnih akcija, finansirao je i opremio Amerikanski dom za ratnu siročad u Vranju.

naklonost ka srpskom narodu, oženio se Jelenom Lozanić,⁸ ćerkom čuvenog hemičara i akademika Sime Lozanića.

Prve zajedničke akcije

Jedna od najvrednijih tekovina koju su članice Kola srpskih sestara preuzele od svojih prethodnica jeste svest o potrebi da se obučavaju za bolničarke, ali i ideja o potrebi da društvo u slučaju rata formira svoju bolnicu, kako je to činilo i Beogradsko žensko društvo u vreme Srpsko-turskih ratova 1876–78. i Srpsko-bugarskog rata 1885. godine. Još 1906. na inicijativu predsednice Kola Ljubice Luković, supruge generala Stevana Lukovića, i potpredsednice Stanislave Sondermajer, supruge načelnika vojnog saniteta Romana Sondermajera, društvo je organizovalo tromesečni kurs za bolničarke. Kurs je organizovan na Hirurškom odeljenju kod dr Vojislava Subotića. Prvi kurs je završilo 30 polaznica, a nastavile su da ih organizuju sve do početka Balkanskih ratova. Tako su ratove dočekale sa više od 200 obučenih bolničarki, što je bila velika pomoć vojnoj sanitetskoj službi.

U septembru 1912, u trenutku kada je već bilo izvesno da će doći do rata, Delfa Ivanić je tvrdila da Kolo mora da formira svoju bolnicu. Budući da društvo nije imalo potrebna novčana sredstva za to, Delfa je zajedno sa Ljubicom Luković pomoć potražila od srpskog Crvenog krsta i vojnog saniteta. Kako im je bilo potrebno preko 50.000 dinara da otvore i održavaju svoju bolnicu, Delfa je počela da piše pisma svim svojim poznanicima, uglednim književnicima, naučnicima, diplomatama širom Evrope. Najveću podršku našla je u suprugama srpskih diplomata Blanš Vesnić, supruzi srpskog poslanika u Parizu Milenka Vesnića i Mabel Grujić. Koliko je bila uspešna ova akcija govori i podatak da je ubrzo sa svih strana počela da stiže novčana i materijalna pomoć, pa je bolnica od prvobitnih 50 kreveta porasla na 140 ležaja za ranjenike. Društvo je za svoju bolnicu dobilo dva paviljona Osnovne škole „Car Uroš“ na Vračaru, u delu današnje zgrade Osnovne škole „Vladislav Ribnikar“. Prvi ranjenici su stigli iz Kumanova 26. oktobra 1912, a bolnica je radila deset meseci, do 26. avgusta 1913. U njoj su zbrinuta 964 ranjenika koji su stizali sa bojišta kod Kumanova, Bregalnice, Prilepa, Bitolja, Jedrena, Skadra. O njima su brigu vodile, osim članica Kola Ljubice Luković, Mirke Grujić, Delfe Ivanić, Marije Predić, Đurđine Pašić, Angeline Odavić, Katice Đorđević, Smilje Ristić, i supruge diplo-

⁸ Jelena Lozanić (1885–1972). Nezadovoljna položajem žena u Srbiji postala je sifražetkinja. Radila je kao bolničarka dobrovoljac kada je izbio Prvi svetski rat. Krajem 1914. poslata je u SAD, u ime Crvenog krsta Srbije da podstakne prikupljanje pomoći za Srbiju. U Njujorku je januara 1915. upoznala Džona Frotingama sa kojim se venčala 1921. u ruskoj crkvi u Njujorku.

mata i stranih predstavnika. U njoj su radile leđi Lajla Pedžet,⁹ supruga engleskog poslanika, baronica Grizinger, supruga nemačkog poslanika, Lujza Buholc, supruga francuskog delegata pri Upravi državnog monopola, Aleksandra Hartvig, supruga ruskog poslanika, Julija Strandman, supruga ruskog vojnog atašea, Emilija Mamulov, supruga sekretara ruskog poslanstva u Beogradu. Najveću podršku u prikupljanju sredstava dala im je Mabel Grujić koja je odmah po izbijanju rata prvo organizovala prikupljanje pomoći u Londonu u kome je tada živela, a zatim je otputovala u Ameriku. Odmah se priključila Potpornom komitetu Srpskog crvenog krsta (Red Cross Serbian Relief Committee) koji je Mihailo Pupin osnovao 1912. godine za pomoć Srbiji. Mabel je organizovala veliki broj predavanja širom zemlje tokom kojih je prikupljana pomoć. Kasnije je Delfa Ivanić zapisala utiske pesnikinje Jelene Dimitrijević o Mabel Grujić i njenom radu u ovom periodu: „Ona je upoznala Ameriku s nama, s našom slavnom prošlošću, s mukama koje smo trpeli pod Turcima, i s našom sjajnom sadašnjošću. Najveći američki listovi donosili su njene slike, njene intervjuue o nama, o našoj rasi našem narodu, o našim narodnim običajima, o našim narodnim pesmama, o našoj vojsci, koju je gđa Grujićka sravnila s Napoleonovom vojskom i s entuziazmom opisala njeno zauzimanje Bitolja, njeno borenje pod Jedrenom i njen izlazak na Jadransko more. Ona je upoznala Ameriku sa srpskom ženom, i sa seljankom i sa varošankom, iznela njene vrline, njenu ljubav za svoj narod i njeno požrtvovanje za negu onih, koji su na žrtvu Otadžbini, prinosili svoj život. Na tim njenim predavanjima bivala je elita američka.“¹⁰ Ona je u Americi prikupila ogromne priloge u novcu i donela ih u Srbiju sama. Te priloge dala je Crvenom krstu, Kolu srpskih sestara, Beogradskom ženskom društvu i drugim ustanovama. Tu ju je zatekao i početak Drugog balkanskog rata, pa se Mabel Grujić pridružila članicama Kola koje su radile u bolnicama, pomažući i negujući ranjenike. Po završetku Balkanskih ratova Kolo srpskih sestara je, u znak zahvalnosti, Mabel Grujić izabralo za svoju počasnu članicu.

Delfa Ivanić je osim rada na formiranju bolnice u Beogradu uspela da organizuje još dve manje bolnice. Prateći svog supruga stigla je u Lješ i

⁹ Leđi Lajla Pedžet (1881–1958), humanitarna radnica. Supruga engleskog poslanika u Kraljevini Srbiji ser Ralfa Pedžeta. U Prvom i Drugom balkanskom ratu radila je kao dobrovoljna bolničarka. Na početku Prvog svetskog rata dolazi do Skoplja donoseći veliku pomoć u sanitetskom materijalu i dovodeći medicinsko osoblje sa kojim formira bolnicu. Do kraja života je pomagala mnogim Srbima koji su se obreli u Engleskoj, pa je pomogla i Milošu Crnjanskom da dobije englesko državljanstvo. Darovala je i veliku materijalnu pomoć za uređenje srpske crkve i Srpskog kluba u Londonu, dok je u crkvi Svetog Save podigla bronzanu ploču generalu Mihailoviću. Na Srbe je potrošila svu gotovinu, pa je prodala i svoju kuću.

¹⁰ AS, Varia 3494, str. 251-271, Tekst predavanja o Mabel Grujić pisan rukom Delfe Ivanić, 1. novembra 1959.

Drač, gde je Ivan Ivanić bio postavljen za načelnika. Zatekavši stravične prizore i nedostatak medicinske opreme odmah je počela da radi i na formiranju bolnica i obezbeđivanju neophodnog sanitetskog materijala i hrane u ova dva mesta. Veliku pomoć je uspela da obezbedi i iz inostranstva. Uskoro je stigla norveška misija koju su sačinjavala dva lekara i pet sestara. Rusko poslanstvo u Beogradu poslalo je u Drač 14 sanduka pomoći, a uskoro je doputovala i ruska lekarska misija donoseći i 10.000 dinara pomoći. Iz Londona je stigla pomoć koju je uputila leđi Pedžet. Neumornu Delfu nisu savladale nedaće i nemaština, obolela je od tifusa i jedva je preživela tešku bolest.

Veliki rat i humanitarna delatnost

Kada je započeo napad Austro-Ugarske na Srbiju 1914. godine, vlada se zbog blizine fronta prebacila u Niš. Tamo su boravili i Slavko Grujić, tada načelnik Ministarstva spoljnih dela i njegova supruga Mabel. Svoje sedište je u Niš preselilo i Kolo srpskih sestara, a Mirka Grujić koja je učestvovala kao bolničarka u oba Balkanska rata, sada je bila sekretar i magacioner društva. Zbog opasnosti da arhiva društva padne u ruke neprijatelju, predsednica Kola Ljubica Luković je sa ostalim upravnim članicama donela odluku da se arhiva spali. Već u julu 1914. po želji srpske vlade Mabel Grujić je otišla u Englesku i započela prvu kampanju za angažovanje medicinskog osoblja i prikupljanje pomoći. U prvoj grupi od sedam bolničarki bile su Emili Lujza Simonds i Flora Sends. Putovale su zajedno sa Mabel preko Francuske i Soluna i 10. avgusta stigle u Srbiju. Ovo osoblje je odmah počelo da radi u Prvoj rezervnoj bolnici u Kragujevcu. Na samom početku Prvog svetskog rata Mabel Grujić je osnovala Srpski bolnički fond (Serbian Hospital Fund) koji je radio do oktobra 1915. sa ciljem da se pomogne srpskim samohranim porodicama kao i srpskim đacima i studentima. Takođe je tokom svog drugog boravka u Velikoj Britaniji učestvovala i u osnivanju Srpskog potpornog fonda (The Serbian Relief Fund, 1914–1921) u Londonu, 23. septembra 1914. Osnivanje ovog fonda pokrenuli su prijatelji srpskog naroda u Velikoj Britaniji, ali i u zemljama Komonvelta (Kanada, Australija, Novi Zeland, Indonezija, Indija, Južna Afrika).¹¹ Uspeli su da

¹¹ Slavica Popović-Filipović, *Srpski potporni fond i gospođa Gertruda Karington Vajld*, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/14418>. Veliku podršku u osnivanju Srpskog potpornog fonda pružile su mnoge ugledne ličnosti: Robert Vilijam Siton-Votson, istoričar i novinar, Bertram Kristijan, novinar, Dejvid Lojd Džordž, član parlamenta i ministar finansija u britanskoj vladi, Henri Vikam Stid, novinar i urednik *Tajmsa*, ser Artur Džon Evans, profesor na Oksfordu, arheolog. U osnivanju fonda učestvovao je jedan broj srpskih intelektualaca: Jovan Cvijić, Bogdan Popović, Matija Bošković, Slavko Grujić, Pavle Popović. Osnivanje i delovanje Srpskog potpornog fonda posebno je podržalo nekoliko žena: kneginja Darija Prat,

dobrovoljnim prilozima prikupe preko 790.000 funti i još 250.000 funti u sanitetskom i drugom materijalu. Zahvaljujući podršci ovog fonda krajem novembra 1914. u Srbiju je stigla i kompletna bolnica sa 600 kreveta i 54 člana sanitetske misije na čelu sa profesorom Morisonom i pet lekara, dopremajući i dvadeset vagona materijalne pomoći. Ovu misiju je predvodila leđi Lajla Pedžet. Bolnica je zbog dešavanja na frontu stacionirana u Skoplju, gde je leđi Pedžet dočekala Delfa Ivanić.

Vest o početku Prvog svetskog rata braćni par Ivanić je zatekla u Bad-Halu, u Austriji, gde su pokušali da se oporave od bolesti koje su ih sustizale jedna za drugom. Po objavi rata 28. jula odmah su krenuli za Srbiju preko Italije, Milana, Rima, Napulja i Soluna do Skoplja gde se Ivan teško razboleo. Delfa Ivanić se u Skoplju osećala kao kod kuće, ali je tamo početkom novembra 1914. već bilo preko 100.000 izbeglica i život je bio vrlo težak. Komandant Južne Srbije bio je general Damjan Popović, sa kojim je Delfa Ivanić dobro sarađivala prilikom boravka u Draču. Kako je general Popović bio učesnik Majskog prevrata, Delfa je strahovala kako će Englezi prihvatiti saradnju sa njim. Trudila se da uvek izađe u susret engleskim zahtevima i uskoro je bolnica počela da prima i najteže ranjenike zaražene tifusom. Radeći neumorno u ovoj bolnici, od tifusa se razbolela i sama leđi Pedžet, dok je njen saradnik i rođak Čičister, sin lorda Templora, od ove bolesti preminuo. Krajem 1914. i početkom 1915. tifus je harao Srbijom. U Valjevu je situacija bila najteža, pa je Kolo srpskih sestara najveću pomoć usmeravalo baš tamo. U ovoj bolnici radile su neumorno Nadežda Petrović i Kasija Miletić, prekaljene bolničarke još iz Balkanskih ratova. Predsednica Kola Ljubica Luković odnela je početkom 1915. godine u Valjevo, zajedno sa Katicom Đorđević, pomoć koju su iz Engleske uputili ugledni istoričari Robert Vilijam Siton-Votson i Džordž Makoli Trivelijan. Ljubica Luković je ostala nekoliko dana u Valjevu gde je obišle sve bolnice, okupala bolesnike i presvukla ih i sama se zarazila tom opakom bolešću. Po dolasku u Nišu umrla je posle nekoliko dana, 12. februara 1915. Od iste bolesti umrle su tih dana i Kasija Miletić i Nadežda Petrović.

Mabel Grujić je, po nalogu srpskog Crvenog krsta, 1. novembra 1914. otputovala u Ameriku zajedno sa Jelenom Lozanić kako bi pomogle u

supruga kneza Alekse Karađorđevića, praunuka vožda Karađorđa Petrovića, leđi Pedžet, supruga engleskog diplomate u Srbiji ser Ralf Pedžeta, gospođa Elizabet Besi Hristić, sa ćerkom Ani Hristić, snaha i unuka Nikole Hristića, višegodišnjeg predsednika srpske vlade, leđi Vajthed, koja je boravila u Beogradu u periodu 1906–1910, kao supruga Džona Vajtheda, britanskog poslanika u Srbiji. Srpski potporni fond je imao blagoslov i patronat engleske kraljice, a na čelo Predsedništva ovog humanitarnog fonda imenovan je londonski lord biskup.

prikupljanju pomoći.¹² Boraveći u Njujorku u februaru 1915. Mabel Grujić je sa Mihailom Pupinom osnovala Srpski poljoprivredni potporni komitet (Serbian Agricultural Relief Committee) koji je organizovao skupove da bi prikupio pomoć u novcu i poljoprivrednim alatkama. Komitet je delovao pod pokroviteljstvom kneginje Jelene, supruge ruskog kneza Ivana Konstantinoviča i suprugama britanskog, francuskog i ruskog ambasadora u Vašingtonu. Sedište komiteta bilo je u Njujorku, ali je delovao i prikupljao sredstva širom SAD. Mabel Grujić i Jelena Lozanić su na predavanjima u SAD i Kanadi okupljale široku auditorijum predstavnika američkog javnog i kulturnog života. Samo tokom maja 1915. Mabel je održala predavanja u Sent Luisu, Pasadeni, San Francisku, Detroitu i Njujorku. Od februara 1915. do juna 1916. Komitetu je uplaćeno 249.780 dolara. Zahvaljujući ovim akcijama u Srbiju je početkom 1915. godine došla američka misija koju je predvodio bračni par lekara Mej Dikinson Beri i Džejs Beri sa 54 člana lekarske misije (lekara, bolničarki, medicinskih sestara). Otvorili su najsavremeniju bolnicu za lečenje ranjenika obolelih od tifusa u Vrnjačkoj Banji. Bolnica je radila od februara 1915. do februara 1916, čak i posle austrougarske okupacije Srbije. Još jedna američko-engleska misija je stigla u Beograd i otvorila svoju bolnicu u zgradi Pete rezervne bolnice, u školi na Savskoj obali.¹³ Uz sve ovo Mabel Grujić je po povratku u avgustu 1915. predala srpskom Crvenom krstu preko 100.000 franaka kao poklon Amerikanaca Srbiji. Tada je započela da radi i na otvaranju Dečije bolnice u Nišu, koju je uz pomoć američkog Crvenog krsta snabdela materijalom i osobljem. U bolnici je primljeno preko 300 dece. Bolnica je radila do proleća 1916. i pored okupacije od strane Bugara. Međutim, kako su situacija na frontu i nova ofanziva neprijatelja izazvale veliki priliv izbeglica u Niš, ova bolnica je uskoro pretvorena u javno sklonište. Tu je zbrinuto, nahranjeno i obučeno preko 4000 izbeglica iz cele Srbije.

Iako su i Delfa Ivanić i Mabel Grujić sasvim sigurno mogle da iz Srbije odu pre okupacije zemlje, obe su ostale do poslednjeg trenutka u nadi da će još nešto moći da urade za hiljade ranjenih, napuštenih i gladnih. Mabel je sa suprugom Slavkom i njegovom sestrom Mirkom krenula iz Niša zajedno sa vladom i vojskom. Do poslednjeg trenutka slala je apele svojim prijateljima i poznanicima u Velikoj Britaniji i SAD kako bi na svaki način zaštitili civilno stanovništvo u okupiranim oblastima na kojima je austrougarska vojska činila velika zverstva. Na udaru bugarske ofanzive se

¹² O ovim događajima Jelena Lozanić je kasnije napisala knjigu: Jelena Lozanić-Frontinggham, *Dobrotvorna misija za Srbiju u I svetskom ratu. Pisma iz Amerike i Kanade 1915–1920*, Udruženje nosilaca Albanske spomenice, Beograd 1980.

¹³ Šturceneger Katarina Klara, *Srbija u ratu 1914–1916*, preveo s francuskog Mili-voje Marković, Gornji Milanovac 1989.

našao još jedan dobrotvor srpskog naroda – Džon Frotingam koji je kao major američke vojske stigao u Bitolj sa misijom američkog Crvenog krsta. Upravo u to vreme je započeto bombardovanje grada, pa su se članovi misije uskoro povukli i otišli na Solunski front. Delfa je sa suprugom i njegovom ćerkom Ivanom iz Skoplja krenula ka Kosovu zajedno sa Jašom Prodanovćem i njegovom suprugom. U Prištini im se pridružila i porodica Stevana Mokranjca. Kako je situacija postala kritična, ova mala kolonija je krenula na put i preko Peći, Čakora, Trešnjevika stigla u Podgoricu, a zatim preko Skadra do Lješa i Medove. Put je trajao 32 dana, a tokom njega su opljačkani i ostali bez ličnih stvari.

Posle povlačenja preko Albanije Mabel Grujić je u Atini formirala novi odbor za spasavanje ranjenika i srpske dece izbeglica (Wounded Relief Committee) uz veliku pomoć Srpskog potpornog fonda iz Londona. Odbor je radio u Atini i Solunu, a na ovim poslovima joj je pomagala i Mirka Grujić. Pošto je Slavko Grujić od srpske vlade dobio zadatak da u Parizu i Londonu organizuje dobrovoljne komitete radi pomaganja našem stanovništvu, najveću pomoć je dobio upravo od svoje supruge Mabel. Ona je neumorno u ovim prestonicama propagirala i agitovala za pomoć srpskim izbeglicama, a posebno deci. Isti zadatak je sebi postavila i Delfa Ivanić koja se posle povlačenja obrela u Rimu. Sastala se sa leđi Keri, suprugom engleskog ministra, koja je u Rimu boravila kao predstavnik Srpskog potpornog fonda. Zahvaljujući Delfinoj upornosti oko 600 srpskih omladinaca je primljeno u internate u Birmingemu i Oksfordu. Ubrzo su se Ivanići preselili u Nicu gde je Delfa nastavila svoj humanitarni rad u srpskoj koloniji izbeglih.

U Švajcarskoj je Slavko Grujić tokom 1916. godine kao delegat za ishranu srpskog stanovništva u ovoj zemlji, radio na povezivanju i koordinaciji američke i švajcarske humanitarne pomoći srpskom civilnom stanovništvu. Naišao je na veliku predusretljivost Komiteta za pomoć Srbima (Comité de secours aux Serbes) sa sedištem u Ženevi. Komitet je obrazovan decembra 1915. sa pododborima u drugim švajcarskim kantonima. Prvobitni cilj Komiteta bila je pomoć srpskim izbeglicama, ali je pod utiskom vesti o položaju civilnog stanovništva u okupiranoj Srbiji svoju aktivnost usmerio i u tom pravcu.¹⁴ Od aprila 1917. do novembra 1917. Mabel je takođe boravila u Bernu, gde je koristila svaki trenutak i svako poznanstvo za svoje humanitarne ciljeve. Tokom boravka u Švajcarskoj Mabel Grujić je svoj Srpski bolnički fond preimenovala u Srpski fond za pomoć (Serbian Aid Fund), sa sedištem u Njujorku, na Medison aveniji, i filijalom

¹⁴ Ubavka Ostojić-Fejić, *Sjedinjene Američke Države i Srbija 1914–1918*, Beograd 1994, 65.

u Bernu. Zbog poslova oko fonda otputovala je u novembru 1917. ponovo u Ameriku.

Po povratku u Nicu, Delfa se priključila ženskom udruženju koje je osnovano pod imenom Komitet srpskih žena u Nici za čiju je predsednicu izabrana Stanka Lozanić, supruga akademika Sime Lozanića. Glavni zadatak udruženja bio je da pomaže i zbrinjava siromašne srpske izbeglice koje nisu imale sredstava za život. Krajem leta 1916. Delfu Ivanić je njena prijateljica Persa, supruga Jaše Prodanovića, obavestila o strašnom položaju zarobljenih srpskih vojnika u nemačkim i austrougarskim logorima. Drugim zarobljenicima su njihove države slale pomoć, pakete hrane i rublja, dok Srbima vlada koja se nalazila u izbeglištvu nije mogla da pomogne. Delfa je sa Stankom Lozanić odmah otputovala u Pariz gde su boravile od druge polovine septembra do početka novembra 1916. U Parizu je takođe formirano žensko društvo Komitet srpskih žena u Parizu, a Delfa im je napisala pravila, slična onima koje je imao komitet u Nici. Uz pomoć srpskog poslanika dr Milenka Vesnića i dr Milića Radovanovića, delegata za staranje o izbeglicama, uspele su da zainteresuju francusku javnost za svoju akciju. Obratile su se francuskom književnicima i naučnicima koji su bili okupljeni oko časopisa *La Patrie Serbe* u kome je radilo puno odanih prijatelja srpskog naroda kao Viktor Berar, Emil Oman, Stefan Pišon i mnogi drugi. Obratile su se i društvu *La Nation Serbe en France*, na čijem čelu su bili izaslanik Francuske u Srbiji Ogist Bope i Milenko Vesnić. Ovo društvo je osnovano u januaru 1915. u Parizu pod nazivom *Comitee Franco-Serbe*, ali je početkom 1916. promenilo naziv. Uspele su da od francuske države dobiju odobrenje za slanje paketa, a francuski prijatelji su prikupili još 10.000 franaka pomoći. Po povratku u Nicu Delfa Ivanić je započela veliku akciju oko hitne pripreme paketa i njihovog slanja. U početku su uspevale da pripreme i pošalju 50 paketa dnevno, ali su ubrzo slale i po 1000 paketa svakog dana. Ovu akciju Delfa Ivanić je smatrala jednim od svoja tri najveća dostignuća i uspeha u životu. Kada je početkom 1917. u Hag stigla Mirka Grujić organizovala je slične akcije slanja paketa srpskim zarobljenicima u Nemačkoj, Austro-Ugarskoj i Bugarskoj.

Posle ulaska SAD u rat 1917. američki Crveni krst je preuzeo većinu poslova na opremanju srpskih bolnica, pa fond Mabel Grujić menja ime u Srpski fond za pomoć. Ciljevi ovog odbora bili su da mesečnim prinaldežnostima pomaže oko 200 srpskih samohranih majki u tuđini i u Srbiji, da izdržava isto toliko studenata u Švajcarskoj i da pomaže najugroženijim pojedincima. Fond je organizovao i posebne akcije slanja pomoći srpskim dečacima interniranim u logorima u Braunau u Austriji i Nežideru u Ugarskoj, kao i pakete srpskim vojnicima na Solunskom frontu. Mabel Grujić je uspeła da oko ovih ciljeva okupi širok krug predstavnika američkog javnog i kul-

turnog života i Amerikance srpskog porekla. Držala je predavanja u Bafalu, Klivlendu, San Francisku, pričajući o Srbima i zverstvima koja su počinili austrougarski vojnici u Mačvi. Uspela je da prikupi sredstva i iz Amerike pošalje 14 opremljenih ambulanti na Krf i na Solunski front, mnogo automobila, posteljine, rublja, lekova, odela, dok je vojvodi Živojinu Mišiću poslala zamašnu sumu novca za porodice izginulih ratnika. Preko Berna u Švajcarskoj, redovno je slala odelo i namirnice u zarobljeničke logore u Nemačkoj i Austro-Ugarskoj. Povodom godišnjice Kosovske bitke napisala je članak *Danas je Kosovski dan, velika srpska godišnjica* u kome je iznela svoje uspomene na ranije posete Staroj Srbiji. Narednog dana prvi put je Kosovski dan obeležen u Americi velikim skupom na kome su bili prisutni značajni političari, umetnici, bankari, ugledni građani. Ovo nije bio prvi put da svoj rad koji je bio prvenstveno humanitarni, Mabel Grujić usmeri i ka političkim temama. Svoja brojna poznanstva i prijateljstva u engleskim i američkim visokim krugovima koristila je i ranije kako bi propagirala ideje i pomagala srpskom narodu zajedno sa suprugom Slavkom Grujićem, uglednim diplomatom. Zanimljiva je njena živa prepiska sa istoričarem Siton-Votsonom, a njene reči iz jednog od pisama iz februara 1916. odražavale su ne samo njene sumnje već i mišljenje jednog dela srpskih političara, a bile su gotovo proročke: „Srbija je moja prva ljubav i to će ostati celog mog života /.../ Velika Srbija je nešto za šta se može raditi; Jugo Slavija mi se čini uvek kao tek rođeno dete koje su roditelji već krstili uz previše zvaničnih ceremonija. Ideje koje su uključene u ime su delom dobre i dele ih svi misleći Srbi.“¹⁵

Osnivanje domova

Članice Kola srpskih sestara nastavile su rad odmah posle oslobođenja zemlje. Opustošeni domovi, samohrane majke, veliki broj dece bez roditelja postali su glavna briga ovih požrtvovanih žena. Od početka 1919. godine društvo je i zvanično obnovilo rad, sada u novoj državi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Za predsednicu je izabrana Mirka Grujić, a program društva je izložila Delfa Ivanić na skupu održanom 24. septembra 1919. U govoru pod naslovom „Reč jugoslovenskim sestrama“ najavila je novi pravac delovanja društva i pozvala žene iz svih krajeva Kraljevine da im se pri-

¹⁵ *Trgovcevic L., Mabel Grujic – An American in Serbia. Contributions on her Humanitarian Work during the WWI.* In: 125 years of diplomatic relations between the USA and Serbia, Belgrade Univerzity, 2008, 324. Pismo od 21. februara 1916: „Serbia was my first love and will be all my life /.../ Greater Serbia is something I can work for; Yougo Slavia seems to me a still-born child who its parents have already christened with too much official ceremony. The ideas involved in the name are partly good and shared by all thinking Serbs.“

druže. Tada je Mabel Grujić izabrana i za upravnu članicu društva i na taj način joj je odati priznanje za sve što je učinila za srpski narod.

Izbor Mirke Grujić za predsednicu društva samo je još više utvrdio bliske veze Kola srpskih sestara i Mabel Grujić i njenog fonda koji je delovao u Americi. Mabel je i posle okončanja rata nastavila da radi zajedno sa Jelenom Lozanić na prikupljanju sredstava za srpski narod preko svog fonda. Odziv njihovim apelima za pomoć srpskom stanovništvu bio je ogroman. Neposredno posle rata u Americi su osnovani sledeći fondovi: Serbian Emergency Aid u Filadelfiji, Cleveland community fond (Ohajo), British-American War Relief (Baltimor), Serbian Distress Fund (Boston) i National Allies Relief Com u Njujorku. Ovi fondovi su prikupljali i slali novčana sredstva kojima je u Srbiji rukovodio Glavni odbor Kola srpskih sestara. Novac je raspoređivan kao stalna mesečna pomoć u vidu dečijih penzija namenjenih ratnoj siročadi, siromašnim porodicama čiji su hranitelji poginuli u ratovima, starim, nemoćnim, invalidima, đacima i studentima. Mabel Grujić i fondovi iz Amerike uputili su Kolu u periodu od 1918. godine do 1923. godine 7,5 miliona dinara. Pored novca, iz Amerike su stizali nebrojeni sanduci sa odećom, rubljem, metražnom robom, zanatskim alatima i šivaćim mašinama. Uprava Kola je slala iscrpne izveštaje svake godine Srpskom fondu za pomoć o svim izdacima fondova koji su bili prikazivani u godišnjim izveštajima blagajne Glavnog odbora. Poslednji izveštaj o prihodima iz fondova zabeležen je 1927. godine.

Prva velika akcije članica Kola zabeležena je već u decembru 1918. kada su započele da dele pomoć interniranim porodicama. U razrušenom i opustošenom Beogradu nedostatak hrane i smeštaja je bio najteže iskušenje za sve. Iako su i same ostale bez svojih domova ili su se vratile u potpuno opljačkane stanove, poput Delfe Ivanić, više su brinule o drugima nego o sebi. U skladu sa tim ciljevima predsednica društva Mirka Grujić je inicirala i otvaranje prvog i jedinog Invalidnog doma u Kraljevini SHS. Dom je otvoren već 6. marta 1919. u Deligradskoj ulici, gde su članice Kola svojim sredstvima renovirale jednu razrušenu zgradu. Kroz ovaj dom je za godinu i po dana prošlo oko 3000 srpskih invalida koji su u njemu lepo negovani i kući otpušteni sa potrebnim pomagalima, odelom, rubljem i obućom. U njemu je maja 1920. otvorena Zanatska škola kako bi invalidi izučili obučarski, krojački ili abadžijski zanat. Opstanak ovog doma je obezbeđen zahvaljujući velikim donacijama iz Amerike.

Svoj humanitarni rad Delfa Ivanić je nastavila i posle rata organizovanjem i opremanjem doma za ratnu siročad koji su u Čačku osnovali Amerikanci. Inicijativa za otvaranje doma potekla je od Mabel Grujić i Jelene Lozanić koja je bila u stalnom kontaktu sa Delfom Ivanić. Obavestile su je da će brodom „Abadis“ poslati osam vagona robe namenjene deci bez rodi-

telja za koju su nameravali da otvore Dom u Čačku. Brod je trebalo da pristane u Rijeci, pa je Delfa već u junu 1919. krenula u Sušak, jer je Rijeka u tom trenutku bila pod komandom saveznika zbog spora sa Italijom. Po pripremu broda Delfa je organizovala dalji prevoz robe vozom do Beograda, što nije bilo lako izvesti u tim nemirnim vremenima. Situacija ni u Srbiji nije bila bolja, pa je Delfa zatražila pomoć od vojvode Živojina Mišića. On joj je dodelio nekoliko vojnika koji su pratili i čuvali ovaj dragocen tovar od Beograda do Čačka. Zahvaljujući ovog hrabroj ženi sredinom oktobra 1919. celokupan inventar je stigao do onih kojima je bio namenjen.

Novčana sredstva koje je Srpski fond za pomoć prikupljao bila su ogromna. Samo od septembra 1919. do septembra 1920. fond Mabel Grujić poslao je Kolu srpskih sestara za razne namene preko 1.100.000 dinara. Ta pomoć je deljena prema potrebama, davane su stalne mesečne penzije ratnoj siročadi, samohranim majkama, vojnim invalidima, kao i povremene pomoći ratnim nevoljnicima. Od pomoći koja je stizala u odeći i obući Kolo je uspelo da odene preko 16.000 osoba samo u toku jedne godine. Mesečnu penziju primalo je u početku više od 2.400 dece ratne siročadi, 5 studenata invalida, 15 učenica Doma srednjih škola, 26 samohranih majki. Kao jednu vrstu pomoći Mabel Grujić je otkupljivala i deo tiraža kalendara Kola *Vardar*, koji je onda deljen porodicama koje primaju pomoć iz njenog fonda. Tokom 1921. godine iz Fonda je davana pomoć za oko 3000 dece siročadi, 95 starica, 15 studenata invalida, 15 učenica pitomica u Domu učenica srednjih škola, 34 porodice postradalih u ratu i 18 osoba, a 111 osoba primile su jednokratnu pomoć. Broj onih koji su primali pomoć se povećavao iz godine u godinu, pa je pri Kolu srpskih sestara formirana posebna sekcija koja se starala samo o ovim poslovima. Od 1922. godine po želji same Mabel Grujić pomoć su počela da primaju i deca iz Zagreba, Ljubljane i Dubrovnika. Novčana sredstva koja su stigla do 1923. ukupno su iznosila preko 7.500.000 dinara pomoći, kao i veliki broj šivaćih mašina, raznih alata, odeće i obuće.¹⁶ Tako je Mabel Grujić postala najveća dobrotvorka srpskog naroda.

Po povratku Slavka Grujića iz Vašingtona, 1921. godine u Beograd je došla i Mabel. Zajedno su nastavili humanitarni rad u novoj kraljevini. U Beogradu su osnovali Američki dom za decu Jugoslovena, koji je radio od 1922. do 1938. godine, a čiji je predsednik postala Mabel Grujić. Takođe su osnovali i Američko-jugoslovensko društvo. Najviše su se angažovali na stvaranju Američkog doma za srpsku decu u Selcu, kod Crikvenice, koji je bio posvećen uspomeni na Amerikance koji su izgubili život na ovoj teritoriji. Želja im je bila da na obali Jadranskog mora naprave stacionar u kome

¹⁶ *Vardar, kalendar Kola srpskih sestara*, Beograd, 1921, 1922, 1924, 1928.

bi se oporavljala bolešljiva i anemična ratna siročad. Zakupili su jedan dvorac, adaptirali ga i potpuno opremili kako bi deci pružio dobar smeštaj i ishranu. Prvobitno je u dom smešteno 40 dece, koja su u njemu učena disciplini, ali su imali i dodatne časove iz različitih predmeta. Tokom prve godine u nekoliko grupa kroz ovaj dom je prošlo 240 dece iz Beograda i cele Srbije, ali i deca iz Zagreba i Ljubljane koja su bila pitomci fonda. Mabel Grujić se lično angažovala i kao direktor ovog doma nadgledala njegov rad.

Podizanjem domova za decu bez roditelja bavio se još jedan veliki filantrop Džon Frotingam, sada već kao srpski zet jer se oženio Jelenom Lozanić 1921. godine. Još tokom rata izdržavao je i školovao oko 200 srpske dece izbeglica u Francuskoj. Odmah posle završetka Velikog rata pomogao je da se u Srbiji otvori petnaest zanatskih škola i sazidaju tri sokolska doma u Južnoj Srbiji. Osnovao je i novčano pomagao Dom siročadi u Vranju. Takođe je osnovao i Orfelinat – Dom ratne siročadi u Sremskim Karlovcima 1919. godine. Domom je upravljala Darinka Grujić-Radović i on je radio do 1927. godine kada je prestao da prima nove pitomce. Naredne godine u domu je organizovana Domaćička škola, a od 1938. godine u njemu je otvorena Zadrružna škola.

Delfa Ivanić i Mabel Grujić susrele su se na još jednom zadatku koji je bio veoma važan za Kolo srpskih sestara. Bila je to izgradnja Doma ovog društva koju je inicirala predsednica Mirka Grujić. Kako je društvo imalo već razgranatu delatnost i veliki broj članova, rešeno je da se sopstvenim sredstvima kupi i adaptira zgrada u Resavskoj ulici broj 11. Zgrada je kupljena 1921. godine zahvaljujući velikoj donaciji od 150.000 dinara koje je društvu darivala Mabel Grujić. Kamen temeljac Doma položen je 8. septembra 1921, ali je zbog velike krize i nedostatka sredstava svečano osvećen i useljen tek oktobra 1923. Lične priloge su dale sve članice Kola, a predsednica Mirka Grujić je priložila veliku sumu novca kako bi se zgrada završila. Delfa Ivanić je kao potpredsednica društva svojim organizacionim sposobnostima doprinela da se ovaj veliki posao na kraju uspešno završi. Na kraju su iskoristile plac koji je bio dubok da u unutrašnjosti zgrade izgrade velelepnu salu, dom za pitomice društva i prostor za rad uprave, dok su glavnu zgradu davale u zakup i na taj način obezbedile novčana sredstva.

U vreme dok je još bio izaslanik Kraljevine SHS u Vašingtonu Slavko Grujić je sa suprugom Mabel započeo još jednu značajnu akciju. Njihovom zaslugom Karnegijeva fondacija za mir počela je da finansira podizanje Univerzitetske biblioteke u Beogradu. Veliku ulogu u ovom poslu odigrala je Mabel Grujić koja je lično poznavala Nikolasa Batlera, prvog saradnika Endrjua Karnegija, koji je posle njegove smrti 1919. vodio fondaciju. U isto vreme podignute su i biblioteke u Remsu u Francuskoj i u Luvenu u Belgiji koja je pretvorena u pepeo u avgustu 1914, a bila je jedna od najstarijih

biblioteka u Evropi, osnovana 1426. godine. Podizanje biblioteke bio je veliki projekat izveden prema planovima arhitekata Dragutina Đorđevića i Nikole Nestorovića. Kamen temeljac za beogradsku biblioteku položen je 23. juna 1921. uz prisustvo mnogobrojnih srpskih i američkih zvaničnika. Za izgradnju biblioteke fondacija je dala 100.000 dolara. U biblioteci je moglo da se uskladišti 200.000 knjiga u lepo uređenom enterijeru, prilagođenom čuvanju knjiga.¹⁷

Delovanje i ideje Kola srpskih sestara i propagandne akcije Mabel Grujić u Americi pronašle su plodno tle i među srpskim iseljenicima. U međuratnom periodu osnovano je nekoliko ženskih društava pod imenom Kolo srpskih sestara koja su delovala u Severnoj i Južnoj Americi. Organizacija ovih društava i program rada razlikovali su se od načina rada Kola u otadžbini. Prekookeanska Kola bila su u sastavu crkveno-školskih opština, a njihova osnovna delatnost bila je očuvanje nacionalne svesti, prihvatanje tek pristiglih iseljenika i pružanje finansijske pomoći crkvi. Glavni odbor Kola srpskih sestara bio je u vezi sa prekookeanskim odborima. Kola iz Amerike povremeno su slala novčanu pomoć Glavnom odboru ili nekom od odbora u Kraljevini Jugoslaviji. Poslali su novčane priloge za podizanje spomenika kralju Aleksandru I u Vrnjačkoj Banji i pri pružanju pomoći češkim izbeglicama koje su 1938. godine izbegle iz Sudetskih oblasti u Beograd. Do 1940. godine osnovano je preko 40 odbora u SAD i Južnoj Americi, a najznačajniji su bili u Akromu (Ohajo), Baltimoru, Detroitu (Mičigen), Dulutu (Minesota), Embriču, Karteru (Viskonsin), Midlendu, Miksportu, Milvokiju (Viskonsin), Montani, Omahi (Nebraska), Pitsburgu (Pensilvanija) San Francisku (Kalifornija), Sen Luju (Misuri), Sent Polu (Minesota), Stubenvilu, Njujorku, Nju Orleansu, Čikagu (Ilinoj), Santosu, kao i u Brazilu, Argentini, Čileu, Kolumbiji i drugim državama u Južnoj Americi. Članice ovih društava poslale su preko pola miliona dolara priloga i na stotine sanduka robe.

Otrgnute od zaborava

Zbog čega su ove dve velike dobrotvorke srpskog naroda Mabel Grujić i Delfa Ivanić zaboravljene? Verovatno je njihova uloga u Balkanskim ratovima, Velikom ratu i međuratnom periodu skrajnuta, prekrivena tišinom i predata zaboravu zbog njihovog odnosa prema režimu posleratne socijalističke Jugoslavije. Odbijanje saradnje je bilo već dovoljno za sklanjanje u stranu i drugih velikana. Delfa Ivanić je u ovo vreme ipak prošla nešto

¹⁷ Nadina Akund, *Delatnost Karnegijevih zadužbina na Balkanu posle Prvog svetskog rata: Univerzitetska biblioteka u Beogradu, 1919–1926*, Infoteka, br. 1, god. XII, Beograd 2011.

gore. Posle smrti Mirke Grujić 1940. godine, Delfa je postala predsednica Kola srpskih sestara. Po izbijanju Drugog svetskog rata nastavila je humanitarni rad i bila je među organizatorima dobrotvorne akcije prikupljanja pomoći u novcu i hrani za ljude zatočene u beogradskim zatvorima i logorima. Kada je odbila ponudu nemačkih vlasti za saradnju, zabranili su rad Kola srpskih sestara 2. septembra 1942. i oduzeli celokupnu imovinu društva, a nju uhapsili. Po puštanju iz zatvora Delfa je odbila saradnju sa Milanom Nedićem i Dimitrijem Ljotićem, ali je podržavala ravnogorski pokret generala Dragoljuba Mihailovića. Gestapo je drugi put zatvara 17. februara 1944. sa ostalim pripadnicima beogradske ravnogorske organizacije. U Beogradu je sačekala ulazak komunističkih snaga. Opet je uhapšena, ovog puta kao neprijatelj komunizma i jedno vreme provela je ponovo u zatvoru. Na insistiranje viđenijih ljudi, pre svih Jaše Prodanovića, najzad je puštena na slobodu. Po izlasku nije više bila predsednica Kola srpskih sestara jer je društvo ukinuto zbog „velikosrpskog i buržoaskog karaktera“ i kao „nenapredno udruženje“. Iste godine im je oduzet i Dom i dodeljen Kulturno-umetničkom društvu „Ivo Lola Ribar“. Delfa Ivanić se posle ovih događaja držala po strani sve do početka sudskog postupka protiv generala Mihailovića. Javila se komunističkim vlastima kao svedok odbrane na procesu, ali joj je zaprećeno sankcijama ako to učini. Po izricanju smrtne presude generalu Mihailoviću, napisala je pismo Prezidijumu narodne skupštine FNRJ u kome je ponudila svoj život u zamenu za njegov. Odmah je uhapšena i ponovo zatvorena. Posle ovih događaja Delfa Ivanić se povukla iz javnog života. Posle smrti Mabel Grujić kao njena prijateljica i saradnica napisala je njenu biografiju. Na nagovor profesora Fedora Nikića počela je da piše svoje uspomene koje su tek nedavno objavljene, a predstavljaju vanredan izvor za istoriju srpskog naroda.¹⁸ Delfa Ivanić je umrla je 14. avgusta 1972. u Beogradu, gde je i sahranjena na Novom groblju.

Mabel Grujić je ostala da živi u Srbiji i posle smrti supruga Slavka 1937. godine. Posle 1934. godine napisala je *Kratak pregled o ulozi Amerike u Prvom svetskom ratu u vezi sa našom zemljom*. Boreći se svim silama da pomogne srpskom narodu Mabel Grujić je od 1912. do međuratnog perioda čak 34 puta prelazila Atlantski okean ne mareći za opasnost plovidbe brodom u vreme rata. Kada je otpočeo rat u Jugoslaviju 1941. godine otputovala je iz Srbije i nastanila se u Njujorku. Posle Drugog svetskog rata osnovala je fondaciju za školovanje dece, potomaka Jevrema Grujića. Umrla je 13. avgusta 1956. u Džordžtaun Univerzitetskoj bolnici.

¹⁸ Ivanić Delfa, *Uspomene*, priredila Jasmina Milanović, Beograd 2012.

Jasmina Milanovic

MABEL GRUJIC AND DELFA IVANIC,
THE BENEFACTRESSES OF THE SERBIAN NATION

Summary

The article reviews the role of the two dames which were active in humanitarian work, helping the Serbian nation during the Balkan Wars 1912-1913 and the First World War. Those were Delfa Ivanic, the Serbian, and Mabel Grujic. Most of their work was financial and material aid. Mrs. Grujic was active in propaganda efforts of the Serbian struggle, as well as collecting the money, cloth and other material which she gathered and send to Serbia. Mrs. Ivanic was active as nurse, and also in organizing the war-hospitals of the charity organization *Kolo srpskih sestara*. They both were engaged in establishing of the homes for the orphans, the Serbian children which lost their parents in war. The author stresses their activities as the noble example of the humanity and sacrifice, resulted in many saved lives during the course of the wars.